

NATUURLOGBOEK

door Jan Bengevoord



Volgend logboek op 3 september

Het natuurlogboek stopt tijdelijk, enkele weken in juli en augustus. Op 3 september is de volgende aflevering als onderdeel van de *Stad & Land* pagina over natuur die ook in de toekomst op donderdag verschijnt. Traditiegetrouw wil ik in deze laatste aflevering voor de zomer alle waarnemers zeer hartelijk bedanken voor hun bijdragen. Door het enorme aantal reacties is het helaas onmogelijk om op alle e-mails persoonlijk te reageren. Vandaar dit welgemeende dankje aan iedereen die aan het logboek heeft bijgedragen. Natuurlijk blijft het ook de komende zomerweken mogelijk waarnemingen te sturen naar: j.bengevoord@tubantia.nl of waarneming.nl



Putters op de kale jonker

Prachtige foto's van putters maakte Herman Bruggink in het natuurgebied Middelveen bij Rijssen. Hier doen de bijzonder gekleurde vogels, althans het mannetje, zich te goed aan de zaden van de kale jonker, een al even prachtige distelsort. Recente waarnemingen van putters: Bergvennen (Latrop) Peter Nijland, landgoed Singraven (Denekamp) Harm Meek, Oelemars (Losser) Erik op den Dries, Middelveen (Rijssen) G. Blokhuis, Aamsveen (Enschede) Kees Rosenbrand, Deldeneresch (Ambr Delden) R. Mullink, Kristalbad (Enschede) René Wijering, Het Onderland (Beneden Regge) Henk Hupkes, Haaksbergerveen H. Rutterkamp en Mentink (Winterswijk) Robert Kwak. **foto Herman Bruggink**

Boomkikker op de lens

De boomkikker is in Twente en de Achterhoek een zeldzaam klimkikkertje die je niet snel voor de lens krijgt. Oscar den Uijl maakte een serie foto's van de boomkikker



en kwam tot de ontdekking dat de kikker zelfs op de lens zat. Deze foto is gemaakt met z'n mobieltje. **foto Oscar den Uijl**

Kleine ijsvogelvlieder

De kleine ijsvogelvlieder siert het vignet van dit natuurlogboek. Een mooiere afsluiting van het logboek voor de zomer dan met deze vlieder is dan ook nauwelijks denkbaar. De kleine ijsvogelvlieder is zeldzaam, maar komt in Twente en de Achterhoek nog al op tal van plaatsen voor. Harry Wolbers fotografeerde de soort in de Agelerbroek. Verdere waarnemingen afgelopen maand: Stokhorst (Enschede) Bart van den Boogaard en de Willink Weust (Winterswijk) Bert Haamberg en Jan Stronks. **foto Harry Wolbers**



Na 1500 ontstaat langzaam maar zeker het huidige Twentse gebied, een proces van permanente verandering. De landstreek zal voortdurend in beweging blijven, verwacht Harm Smeenge.

Naar een dynamisch landschap

door Jan Bengevoord

Vanaf de late middeleeuwen tot de huidige tijd wordt landbouwgrond in Twente schaars en dus duur. Het is be-

grijpelijk dat conflicten over het bezit en gebruik van de grond na 1500 toenemen. In de moderne tijd na 1800 worden de laatste woeste gronden verdeeld onder de gewaarde boeren en vooral pas in de 20e eeuw ontgonnen. Vanaf de jaren 50 en 60 wordt de waterhuishouding ingrijpend gewijzigd, waardoor landbouwproductie per hectare kan worden verbeterd en problemen met overstromingen worden opgelost. Langzaam maar zeker ontstaat het moderne, landschap zoals we nu kennen. „Elke vierkante meter grond heeft een bestemming en wordt zo nauwkeurig beheerd dat we precies weten hoeveel bemesting het nodig heeft voor een goede oogst, hoeveel melk geproduceerd kan worden, welke natuur wel of niet tot ontwikkeling mag komen, ja zelfs waar honden los mogen lopen en waar niet”, zegt historisch ecooloog Harm Smeenge. Het is ook in Twente druk en verdwalen in de wildernis is er niet meer bij. Daar waar vroeger elk perceel een veldnaam had, die inzicht gaf in of de eigenaar, waarvoor het gebruikt werd of hoe het er landenschappelijk uit zag, zijn pas in de jaren 60 straatnamen gekomen of bebording over het eigendom.

Zijn onderzoek naar de geschiedenis van het Twentse landschap vanaf de laatste ijstijd laat zien hoe de menselijke invloed gestaag

is toegenomen en in de huidige tijd alom aanwezig is. „Onze voorouders zouden schrikken van de intense groene kleur van het gras, verwonderd kijken hoe onze koeien er bij lopen en hoe netjes het er allemaal bij ligt”, concludeert Smeenge.

Het aantal mensen dat inmiddels in Twente woont en leeft is niet meer te vergelijken met het handjevol prehistorische jagers en eerste boeren die zich ooit in Twente vestigden. Door de gestage toename van de bevolking maakt woeste grond plaats voor landbouwgrond die steeds plaatsvaster en daardoor intensiever gebruikt wordt. Net als na de middeleeuwen zijn eigenlijk alleen de stuifzandgebieden en veengebieden bij Mander en in de Dinkelvallei nog echte wildernissen.

Wildernis in strikte zin was er al niet meer, want deze gebieden werden vooral gebruikt voor de winning van turf of brandplagen, extensieve akkerbouw en voor begrazing. In de 17e eeuw werden steeds meer gemeenschappelijke gronden verkocht, omdat de markten in de in financiële moeilijkheden waren gekomen. Steeds meer gemeenschappelijke markteronden raakten daardoor in particulier bezit. Eerst de beste, later in de 19e eeuw ook de slech-

Het ontstaan van Twente

Deel 5
De bevolking groeit explosief
1830 - heden

te en vaak natte of moerige gronden. Rond veldontginningen ontstonden houtwallen, waardoor Noordost-Twente steeds kleinschaliger werd. Het is bijzonder omdat de toenemende kleinschaligheid samenhangt met ontginning.

Op topografische kaarten vanaf pakweg 1800 wordt duidelijk dat Twente met toen nog een open landschap langzaam maar zeker een beslotener karakter krijgt door nieuwe bossen en houtwallen. Het typisch kleinschalige cultuurlandschap heeft dan ook de jonge geschiedenis van slechts enkele honderden jaren. In de 19e eeuw, als de markten met gezamenlijke gronden, worden verdeeld, verdwijnen de meeste veldgronden en het historisch landgebruik. Vooral de slechtste gemeenschappelijke gebruiksgonden zijn niet ontgonnen. De dan al invloedrijke textielabrikanten en ook landgoedeigenaren zijn er als de kippen bij om deze grond in bezit te nemen. Daarbij ontstaan niet alleen akkers en weiden. Ook bosbouw blijkt in die tijd lucratief en er ontstaan overal grotere bossen met grove den en fijnspar. De bevoeling met beekwater op landbouwgrond op de stuwwallen, bedoeld om de schaarse mest met

mineralen uit beekwater aan te vullen, verdwijnt als nieuwe meststoffen zoals de kunstmest beschikbaar komen. Vanaf het begin van de 19e eeuw worden de laatste woeste gronden ontgonnen en na 1945 wordt door ruilverkavelingen en landinrichtingen het agrarisch gebruik verder verbeterd en er vindt schaalvergroting plaats vanwege de mechanisatie. Ook de waterhuishouding wordt ten behoeve van de landbouw verbeterd, bijvoorbeeld door maatregelen tegen de overstromingen van de Dinkel en het gebied rond Almelo. Bij de Dinkel wordt tussen 1960 en 1964 het Omleidingskanaal gegraven en wordt later een Dinkelconvent gesloten om boeren in het gebied schadeloos te stellen voor overstromingen. „Door de groei van de bevolking en de ontwikkeling van de landbouw is een modern landschap ontstaan. Dat is ook een economisch proces, waarbij de landbouw zich voortdurend heeft moeten ontwikkelen. Bij de Twentse boer is de liefde voor het landschap heel groot. Dat blijkt uit de gesprekken die ik heb gevoerd. Er bestaat onder Twentse boeren veel kennis en belangstel-



De Dinkel slingert door het Lutterzand, nu aangewezen als een natuurgebied dat na de laatste ijstijd is ontstaan. Het is een van de bekendste plekken in Twente met vooral zomers een groot aantal bezoekers. foto's Harm Smeenge



De Dinkel slingert door het Lutterzand, nu aangewezen als een natuurgebied dat na de laatste ijstijd is ontstaan. Het is een van de bekendste plekken in Twente met vooral zomers een groot aantal bezoekers. foto's Harm Smeenge

ling voor de geschiedenis van het eigen landschap. Veel mensen weten nog precies hoe het er vroeger uit zag en hoe het veranderde in de loop van enkele generaties.” Ze weten daardoor ook precies wat je wel of niet met de grond kunt doen. De grootste verandering blijkt de komst van diverse nieuwe meststoffen van elders in de jaren 30 van de vorige eeuw. De plaggencultuur verdwijnt, veel boerenbedrijven gaan experimenteren met nieuwe vormen van bemesting. Dat brengt de productie flink omhoog en wordt het mogelijk om de laatste woeste gronden te ontginnen.

Na de ruilverkaveling rond 1960 verandert ook het karakter van de landbouw in Twente ingrijpend. Het aloude gemengde bedrijf, met akkerbouw, veeteelt en soms ook nog bosbouw, verdwijnt langzaam maar zeker door specialisatie. Door de economische ontwikkeling worden boeren gedwongen keuzes te maken. Vaak gaan de varkens de deur uit en staan er uitsluitend nog koeien in de stallen. „De melkveehouderij wordt de grootste bedrijfstak in Twente, maar er ontstaan overal ook bedrijven die zich specialiseren op var-

Smeenge dat we door welvaart beter kunnen nadenken over hoe we met het landschap omgaan. „Er wordt nu nog teveel vanuit individuele belangen gehandeld en dat komt de landstreek en de duurzaamheid van de regio niet ten goede”, stelt Smeenge vast. In heel Nederland zie je dat efficiëntie zijn stempel op het landschap drukt. Veel inrichtingsmaatregelen komen zo uit de catalogus en zijn van Groningen tot aan Maasricht hetzelfde. „Dit leidt tot vlakking van onze identiteit en regio en dat terwijl we steeds meer op zoek zijn naar onze identiteit in deze mondiale samenleving. Het zou verstandig zijn om voor de diverse regio's in Noordost-Twente eerst een gebiedsinventarisatie te maken van ons natuurlijk- en cultuurhistorisch erfgoed. Dit gaat alleen lukken als daarbij zowel kennis vanuit de wetenschap als vanuit de lokale bevolking wordt geleverd.”

Economisch gezien liggen er volgens Smeenge veel meer kansen om Twente op de kaart te zetten dan nu het geval is. „Het echte goud van het Twentse landschap is naar mijn mening nog onvolledig in beeld gebracht.”



Hier en daar zijn in Noordost-Twente nog restanten te zien van 'natte' heidegebieden met als kenmerkende plant dopheide.



In het dynamische Twentse landschap is een speciaal Dinkelkanaal, het Omleidingskanaal, aangelegd om omvangrijke overstromingen te voorkomen.

TE HOOI EN TE GRAS



Promotieonderzoek Twents landschap

In deze reeks artikelen op *Stad & Land* wordt de ontstaansgeschiedenis van het Twentse landschap beschreven. De serie is gebaseerd op onderzoek van historisch ecooloog ir.ing. Harm Smeenge, die over dit onderwerp in 2017 een proefschrift zal afronden als promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen/Kenniscentrum Landschap. In de artikelen worden verschillende fasen van de ontstaansgeschiedenis van Twent beschreven. Eerdere artikelen verschenen op 18 maart, 18 april, 16 mei en 18 juni. Op deze pagina's staat de laatste aflevering in deze serie.

Verder onderzoek in Twente nodig

Tijdens dit onderzoek is een aantal nieuwe inzichten ontstaan met betrekking tot de landschapontwikkeling van Noordost-Twente tussen vijftien en heden. Naast de Dinkelvallei worden nog de Ootmarsumse stuwwal en de broek- en veengebieden uitgewerkt. Nieuwe technieken maken datering van de diverse oergronden in de Dinkelvallei mogelijk. Bijzonder zijn de middeleeuwse wegen en internationale routes, maar een exacte datering ontbreekt nog. Na dateringsonderzoek kan meer zekerheid worden verkregen hoe oud deze wegen zijn en krijgen we inzicht in de ontginningsfasen in de vroege- en late middeleeuwen. Zoals geschreven zijn er diverse oude bouwlanden met een plaggendek. De oerdom van de Twentse essen en kampen verschilt vermoedelijk per regio. Die willen we graag dateren om historische verbeteringen in de landbouw in beeld te brengen. Tenslotte is het watersysteem op de stuwwallen gebruikt voor bevoeding, maar de schaal en ouderdom van deze bevoeiingssysteem zijn nu nog een witte vlek. Om deze kennis en informatie boven tafel te krijgen is financiering noodzakelijk. Financiële steun is welkom. Meer informatie: www.rug-stuente.nl/projecten/nieuwe-kennis-over-ooie-grond

Het grote verschil is volgens

Laatste aflevering Stad & Land voor de zomervakantie

De rubriek *Stad & Land* verschijnt zoals ieder jaar niet gedurende de zomermaanden. Dit is de laatste aflevering voor de zomervakantie. De eerstvolgende aflevering van *Stad & Land* verschijnt weer op dinsdag 1 september. *Stad & Land* verschijnt dan weer op de dinsdag en donderdag als onderdeel van het regionale katern.